

Duits Deelen

Ineke Beltman

Duits Deelen

Van vliegbasis tot jeugdzorg

WalburgPers

1e druk, 2007
2e druk, 2017
3e druk, 2021

De eerste druk kwam tot stand mede dankzij financiële steun van de Hoenderloo Groep.

Afbeeldingen omslag:
Falck inspecteert zijn vliegtuig voor de start, 1942
Logo 'Nachtjagd'
Hoofdgebouw op Klein Heidekamp, 2007

© 2007 Ineke Beltman, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Omslagontwerp: Pieter Schriks
Ontwerp binnenwerk: ViaMare, Marijke Maarleveld, Zutphen

ISBN 978.94.6249.160.1
NUR 693

Inhoud

Van vliegveld naar jeugdinstelling	7
De Kop van Deelen, een historische plek	9
Welkom, jonge mensen!	17
Verkenningen in Nederland, 1937-1940 (Wilhelm, 21 jaar)	21
Spionagevluchten boven Nederland, voorjaar 1940 (piloot Martin, 27 jaar)	29
Fliegerhorst Deelen van ontwerp naar uitvoering (Martin, 20 jaar)	35
Fliegerhorst Deelen operationeel (Peter, 28 jaar)	45
Luitenant op Klein Heidekamp, zomer 1943 (Conrad, 26 jaar)	61
Herinneringen van Piet 1942 en 1943	75
Leven op Fliegerhorst Deelen, zomer 1943 (Conrad, 20 jaar)	83
Fliegerhorst Deelen optimaal in bedrijf, 1943 (Karl, 22 jaar)	91
Het einde van een Wereldoorlog, 1944 (Manfred, 24 jaar)	107
Bezoek Wolfgang en Gisella Falck in 2003	113
Bijlage 1 Kaart van de omgeving	120
Bijlage 2 Websites	121
Bijlage 3 Aanbevolen literatuur	123
Bijlage 4 Overzicht: een eeuw geschiedenis met betrekking tot Duits Deelen	124
Bijlage 5 Illustratieverantwoording	143

Van vliegveld naar jeugdinstelling

Lag het gehucht Deelen in de Middeleeuwen rond 1500 al op een kruispunt van handelswegen, ook in de twintigste eeuw is Deelen een centrum, maar nu voor het militaire luchtverkeer. Fliegerhorst Deelen is in 1940 direct na de Duitse inval aangelegd door de Duitsers. Vliegveld Deelen lag heel strategisch op de vliegroute van Engeland naar het Ruhrgebied. Weinig Nederlanders beseffen dat er tussen 1940 en 1945 een hevige luchtoorlog tussen Engeland en Duitsland is uitgevochten boven het oostelijk deel van ons land. Over die recente luchtvaartgeschiedenis is maar weinig gepubliceerd. De Slag om Arnhem met de landing van duizenden geallieerde parachutisten krijgt veel meer aandacht.

Deelen was de thuisbasis van de 1^e Duitse Nachtjacht divisie onder commando van Wolfgang Falck. Voor deze toen bijna 30-jarige Duitse officier en piloot was Deelen de plaats waar hij de kans kreeg zijn ideeën over samenwerking van krijgsmachtonderdelen uit te werken en te testen. Voor een succesvolle strategie in een moderne luchtoorlog bleek een goede communicatie tussen piloot en grondpersoneel van groot belang.

Duits Deelen beschrijft het dagelijks leven van Duitse soldaten in die oorlogsjaren. Wat beleefden zij als bewoners van de Kop van Deelen? Door de verhalen van die soldaten kun je ook iets leren over de organisatie van de luchtmacht. Soms vertellen Arnhemmers ook over hun contacten met Duitse bezetters die op dat grote vliegveld werkten.

Militair erfgoed

Nederland heeft 191 gebouwen behorend tot de voormalige Fliegerhorst Deelen op 17 januari 2007 officieel tot militair erfgoed bestemd. Een van de groepen bunkers, het oudste complex, is nu in gebruik als woon- en leef-

ruimte voor jongeren van de Hoenderloo Groep. De jongeren wonen nu in Duitse huizen met 30 tot 50 centimeter dikke muren en met heel dikke zware stalen luiken voor de ramen. Hun huizen zijn eigenlijk bunkers die er van buiten uitzien als gewone huizen.

Deze jongeren zullen evenals destijds Wolfgang Falck maar korte tijd op Deelen verblijven. Zullen zij later ook kunnen zeggen: 'Deelen heeft een bijzonder plekje in mijn hart. Mijn verblijf op Deelen heeft mijn leven definitief veranderd.'?

De Kop van Deelen, een historische plek

Vraag jij, als bewoner van een huis op de Kop van Deelen aan iemand uit de omgeving, bijvoorbeeld aan je begeleider: 'Wie woonden hier vroeger in deze huizen met die dikke muren?', dan krijg je verschillende antwoorden. Ik vind het leuk dat je belangstelling hebt voor de geschiedenis van je woonomgeving. Wie maakt er tegenwoordig nog tijd vrij om zich te verdiepen in de geschiedenis van zijn eigen dorp of stad? Maar nu terug naar je vraag: 'Wie woonden er?' Afhankelijk van leeftijd en interesse geven mensen heel verschillende antwoorden.

Mensen van 40 jaar en jonger

Mensen van 40 jaar en jonger weten vaak maar weinig details te vertellen over de recente geschiedenis van dit gebied aan de zuidelijke Veluwezoom hier vlak bij Arnhem. Ze vertellen dat die gebouwen met heel dikke muren en stalen luiken hier op de Kop van Deelen iets te maken hadden met de Tweede Wereldoorlog en de bezetting. Die Duitsers hadden hier een vliegveld. Ons land was in de Tweede Wereldoorlog van 1940 tot 1945 door de Duitsers bezet. In september 1944 deden Britten, Polen en Canadezen een poging ons te bevrijden. In deze buurt was een luchtlanding van parachutisten, die meevochten in de Slag om Arnhem.

Wil jij weten waar die Engelse en Poolse parachutisten toen precies geland zijn? Je kunt informatie vinden op internet, op de website van Market Garden. Ook het Airborne museum Hartenstein in Oosterbeek heeft veel informatie. In alle musea kun je gebruiksvoorwerpen, wapens en uniformen uit die tijd bekijken.

In Oosterbeek wordt de Slag om Arnhem nog jaarlijks herdacht. Onze bevrijders – Britten, Amerikanen, Canadezen en Polen – lukte het in september 1944 de Rijn over te steken. Maar jammer genoeg konden zij zich op hun vooruitgeschoven positie niet handhaven. Onder

zeer moeilijke omstandigheden moesten ze zich terugtrekken in de zuidelijke provincies van Nederland. Door deze mislukking was er in de laatste oorlogswinter van 1944, in het dicht bevolkte West-Nederland enorme hongersnood. De zuidelijke provincies waren al bevrijd; pas in mei 1945 was heel Nederland weer vrij. Eindelijk was de Duitse bezetting afgelopen. Overal werd groot feest gevierd op straat. Zo iets zou een antwoord van de veertigers kunnen zijn.

Mensen van 70 jaar en ouder

Mensen van 70 jaar en ouder vertellen hun belevenissen tijdens de Duitse bezetting. Zij vertellen wat ze als heel jong kind hebben meegemaakt in die tijd. Ze waren in de Tweede Wereldoorlog lagere-schoolkinderen. Vaak vertellen ze de verhalen, die ze hun ouders, familie en vrienden hebben horen vertellen. Ze hebben nog met mensen kunnen praten die de oorlog echt zelf hebben meegemaakt.

Ze vertellen: Duitse soldaten hebben Nederlanders zonder pardon doodgeschoten. Andere Nederlanders werden als verraders opgepakt en zomaar naar Duitsland

*Kop Van Deelen,
brede venster-
banken 2006*

afgevoerd. Ze moesten daar in Duitse fabrieken werken. En om vooral nooit te vergeten: Duitsers hebben ook heel veel Nederlandse joden opgepakt en in concentratiekampen omgebracht. Vaak vertellen ze ook verhalen over mannen en vrouwen uit het Nederlandse verzet, die de Duitse bezetters op allerlei manieren tegenwerkten. Soms herinneren mensen zich nog hoe het was, als je gedwongen werd Duitsers in je huis te laten wonen. Zo'n opgedrongen Duitse gast in huis kon soms voor veel praktische problemen zorgen. Als je ook nog joodse mensen (onderduikers) in huis verstopt had, was zo'n Duitse logé levensgevaarlijk. Die ingekwartierde Duitse soldaat zou jou gemakkelijk kunnen verraden. Op het stiekem verbergen van joodse medemensen stond een heel zware straf. Je kon ervoor doodgeschoten worden. Deze mensen van zeventig jaar en ouder hebben dus echt in die tijd geleefd, toen het huis, waarin jij nu woont, gebouwd werd. Misschien hebben hun vaders in de eerste oorlogsjaren wel als dwangarbeiders mee moeten bouwen aan Fliegerhorst Deelen.

Duitse militaire bezetters

Maar er zijn ook nog andere verhalen uit de oorlog bekend. Ook van jonge mensen, toen onze vijanden, Duitse militairen. Als bezetter in Nederland leefden en werkten zij hier die vijf oorlogsjaren van 1940-1945. Binnen de Duitse bezetters zijn drie of beter vier groepen te onderscheiden, elk met een verschillende achtergrond.

Groep 1 - Beroepsmilitairen van 40 jaar en ouder

De eerste groep zijn de leidinggevenden van het Duitse beroepsleger, de 'Wehrmacht'. Het waren vaak officieren. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog waren ze meestal al 50 jaar of nog ouder. Ze hadden in de Eerste Wereldoorlog gevochten tegen Frankrijk en Engeland. Die oorlog verloor Duitsland. Al ver voor de Tweede Wereldoorlog en ook ver voordat Hitler aan de macht kwam, hadden deze beroepsmilitairen bewust voor een militaire loopbaan gekozen. Als militair zwoer je trouw aan de leider en aan je volk. In dit geval aan de Duitse Keizer en het Duitse volk. Na de Eerste Wereldoorlog moest de Duit-

se Keizer naar Nederland vluchten. In Duitsland werd het een chaos en daardoor kon Hitler aan de macht komen. Zo kwam het dat de officieren van het Duitse leger in de Tweede Wereldoorlog de bevelen van Hitler uitvoerden. Het Duitse volk had Hitler in 1933 als leider gekozen, maar Hitler ontwikkelde zich daarna tot een dictator.

Groep 2 - Beroespiloten

De tweede groep zijn de jonge goed opgeleide piloten. Aan het begin van de oorlog was deze groep tussen de 20 en 30 jaar oud. Als jongen vereerde je die heel beroemde Duitse piloten uit de Eerste Wereldoorlog. Daarom alleen al wilde je graag zelf leren vliegen. Alle jongens tussen de 10 en 18 jaar moesten zich vanaf 1939 verplicht melden bij de 'Hitlerjugend'. Daar leerden ze soldaatje spelen. De 'Hitlerjugend' bood jongens in spelvorm ook gelegenheid om te leren vliegen. Eerst in een zweefvliegtuig en dan in een motorvliegtuig. Als je toch je dienstplicht moest vervullen en je had het grote geluk dat je werd uitgekozen om de militaire vliegopleiding te volgen, greep je die kans natuurlijk met beide handen aan. Door Engeland en Frankrijk was bij het Verdrag van Versailles een bepaling bedongen die zo'n vliegopleiding verbood. Duitsland mocht van deze landen helemaal geen luchtmacht hebben. Maar die politieke bezwaren konden je op dat moment weinig schelen. Je was heel trots dat je werd uitgekozen een geheime militaire vliegopleiding in Rusland te volgen. Jij leerde toch vliegen? De meiden vonden je tof! En op dat moment was de aandacht van de dames ook heel belangrijk!

Groep 3 - Dienstplichtige militairen

De derde en grootste groep waren de dienstplichtige militairen. Zo kwam je als Duitse bezetter in Nederland en werd bijvoorbeeld in Deelen gelegerd. Zodra je 18 jaar werd of je eindexamen gedaan had, moest je verplicht in militaire dienst. Echt geen ontkomen aan. De militaire politie wist je altijd en overal te vinden. Zo kon jij als 17 tot 23-jarige in alle bezette landen terecht komen. Omdat er in de eerste oorlogsjaren zoveel mannen gesneuveld waren, werden in de laatste oorlogsjaren ook jongere lichten (jaarklassen) opgeroepen. Het was zelfs zo erg, dat je niet eerst je opleiding of school mocht afmaken.

*Commandopost
op Klein Heide-
kamp 2003*

Je moest als scholier direct opkomen voor je nummer. Er was geen uitstel mogelijk. Als je pas 16 jaar of soms zelfs pas 14 jaar oud was, werd je opgeroepen.

Groep 4 – Nazi-Duitsers, NSDAP-leden van de SS en SA

En dan is er nog een vierde groep: de fanatieke leden van de SS, afkorting van 'Schutzstaffel' (Duits voor 'beschermingsafdeling'), een privéleger van Hitler, die een paramilitaire organisatie vormde binnen de Duitse Nazi-partij, de NSDAP (Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij). De leden werden 'zwarthemden' genoemd, vanwege de kleur van hun uniform.

De 'Sturmabteilung' (ook SA of bruinhemden genoemd) was door Hitler in 1921 opgericht als beschermingsdienst voor de partijvergaderingen van de NSDAP. Leden en meelopers van deze beide foute organisaties vonden Hitler en zijn vrienden heel tof en deden alles wat hij wilde. De daden van deze keurtroepen worden als misdaden tegen de menselijkheid beschouwd en hebben Duitsland een heel slechte naam in de wereld bezorgd.

Veel mensen in het Duitsland van nu vinden het buitengewoon pijnlijk dat zij nu nog steeds op die afschuwelijke daden van deze SS- en SA-leden worden aangesproken. Duitse militairen behoorden niet tot deze groepen, zij waren lid van de Wehrmacht, ook al zullen er zeker in de

eerste jaren dat Hitler aan de macht was, militairen zijn geweest die de opvattingen van de NSDAP en de SS steunden.

Mijn bronnen

Ik ben na de oorlog geboren. 30 Jaar geleden ben ik met mijn man bij Arnhem komen wonen. Behalve mijn schoolkennis van de geschiedenis van Nederland, had ik de film over de Slag om Arnhem 'Een brug te ver' gezien. Mijn belangstelling voor de geschiedenis van mijn huidige woonplaats werd gewekt toen een oudere vriendin uit Arnhem me vertelde over haar gedwongen evacuatie uit Oosterbeek in 1944. Tijdens de Slag om Arnhem lag Oosterbeek in de frontlinie. Toen moest iedereen gedwongen zijn huis verlaten. Ze vertelde hoe vreselijk oorlog is en hoe bang ze was. Ze is in dat laatste oorlogsjaar veel waardevolle dingen kwijtgeraakt. Mensen moesten alles achterlaten en hals over kop vluchten met wat kleren en een paar dekens de Veluwe op. Daar brachten ze die laatste oorlogswinter van 1944 door bij vreemde mensen. Vaak vonden de vluchtelingen op het platteland op een boerderij onderdak en woonden ze die winter in een onverwarmde schuur.

Toen, in 2003, kwam Wolfgang Falck op bezoek in Nederland. Vanaf dat moment heb ik mijn kennis van de geschiedenis bijgespijkerd. Door boeken te lezen, enkele musea te bezoeken en vooral door veel met mensen te praten heb ik informatie verzameld. Met die kennis heb ik dit boek voor jullie geschreven. In de bijlagen vind je een verkort overzicht van mijn bronnen.

Wat is er nog te zien van Fliegerhorst Deelen?

Als ik mijn vrienden laat zien hoeveel Duitse gebouwen er vanaf de openbare weg te zien zijn en hun vertel over dit Duitse vliegveld en zijn geschiedenis, zijn ze heel verbaasd. Die Duitse gebouwen vormen de laatste tastbare herinneringen aan de bijna vergeten historie van de Duitse luchtoorlog tegen Engeland. In het Museum 'Vliegbasis Deelen' en het museum '40-45' bij Schaarsbergen heb-

ben amateurs veel informatie, materiaal en vooral veel kennis verzameld over die luchtoorlog boven deze regio. Het is de moeite waard daar eens rond te kijken en hun waardevolle werk te steunen door donateur te worden.

Zijn de verhalen van Duits Deelen echt gebeurd?

Mijn antwoord is: ja en nee.

Na de oorlog hebben Nederlanders zoals Willem Tiemens contact gezocht met Duitse militairen. Zij hebben gepraat over die oorlogsperiode, over hun werk en hun ervaringen. Ook hebben ze elkaar verteld hoe zij tegenover de oorlog en de regering van Hitler stonden. Gelukkig zijn veel van die verhalen opgeschreven. Enkele verhalen kun je op internet vinden. Anderen hebben hun belevenissen in een boek opgeschreven. Zonder deze informatie was Duits Deelen niet mogelijk geweest.

Mijn voornaamste bronnen zijn: *Falkenjahren* van Wolfgang Falck, *Teerosen op de Veluwe* en de pagina's op het internet van Willem Tiemens. Veel feitelijke informatie kreeg ik van Wolfgang Falck en zijn vrouw Gisella, van René Vossebeld en van de medewerkers van het Museum Vliegbasis Deelen. Vooral met de kritische kanttekeningen van Wim Kleijn en met de correcties van Rob Sistermans was ik erg blij. Mijn dank voor de afbeeldingen van Wolfgang Falck, H. Brandt, E.A. Manting, Rüdiger Wölk, het gemeentearchief Ede en het Gelders Archief. Ik wil allen heel vriendelijk bedanken voor hun bijdrage.

Nieuwe woonbestemming

De Kop van Deelen, het oudste complex van de voormalige Duitse vliegbasis Deelen, is onlangs afgestoten door de Koninklijke Luchtmacht. Als een woon- en opleidingscentrum voor jongeren van de Hoenderloo Groep heeft het complex inmiddels een nieuwe bestemming gekregen. Ik leek mij zinvol speciaal voor jullie een informatief kijk- en leesboek over de recente geschiedenis van dit gebied te schrijven. Ik laat de Duitse militairen graag aan het woord.

Ineke Beltman, Doorwerth